

Puo ya Mookamedi kopanong ya selemo e akaretsang ya bo-mashome a robedi le metso e robedi ya batshwari ba diabo

Selelekela

Selemo se fetileng e bile se boima moruong wa lefatshe ka bophara le ho wa lehae. Selemong se fetileng ka nako ya kopano ya selemo, e akaretsang ya batshwari ba diabo tsa Banka ya Afrika-Borwa ya Reseve (Banka), re ne re le mekgahlelong ya ho qala ya tlakotsi ya Amerika ya kadimo ya ditjhelete bakeng sa ho reka matlo, ho batho ba se nang bokgoni ba ho patala dikoloto tseo, mme boemong boo, ditla-morao tse feletseng di ne di so hlahelle. Selemo kamorao ho moo, re shebane le mathata ka mokgwa wa kगतello mebarakeng ya matjhaba ya ditjhelete le ho hola ho monyebe hwa moruo wa lefatshe ka bophara. Ho ekeletsa hodima maemo ana, e bile ho nyoloha ho tswellang hwa ditheko tsa disebediswa tse mmalwa, haholo tsa dijo le mafura, tse ileng tsa eketsa infoleishene ya lehae le ya lefatshe ka bophara. Lefapha la tsa dibanka la Afrika-Borwa le ile la tshireletseha, ha ho bapiswa, kgahlanong le mebaraka ya tsa ditjhelete yeo bokamoso ba teng bo neng bo sa hlaka. Leha ho le jwalo, tjhebelo-pele e kgolonyana e ile ya hlokahala ho tsamaisweng le ho hlahlojweng hwa lefapha la dibanka tsa lehae le mokgwa wa ho patalana, mme tseno di ile tsa kenya letsoho maemong a mebaraka ya ditjhelete a bonahetseng a tsamaya hantle.

Ka nako e tshwanang, leano la tsa ditjhelete le shebane le diphephetso tse kgethehileng ka mokgwa wa ho feto-fetoha hwa ditheko, ha ho bapiswa, le tlhokahalo e matla ya disebediswa tse entseng hore infoleishene e fete moedi o behilweng. E le ho ntshetsa pele mosebetsi wa yona wa ho fihlela le ho boloka botsitso ba ditheko, Banka e ile ya tiisa boemo ba leano la tsa ditjhelete selemong se fetileng. Leha ho le jwalo, Banka e ile ya tswelapele ho shebana le ho boloka ditshebetso tsa yona tsa kahare ka ditshenyehelo tse tlase. Ke tlasa maemo ana ke fanang ka tlaleho ena ho lona kajeno.

Selemong sena, tlaleho ya tsa moruo, e akaretsang, e kenyeditswe e le karolo ya tlaleho ya selemo (*Annual Report*). Dilemong tse fetileng, tlaleho ena ya tsa moruo e ile ya phatlalatswa e ikemetse e le tlaleho ya selemo ya moruo (*Annual Economic Report*). Tlaleho ya tsa moruo e fana ka lesedi la diketsahalo moruong wa tsa lehae le wa matjhabeng selemong sena seo re tlalehang ka sona, ho itshetlehlwe ka mokgwa o kgethehileng, ho diketsahalo tse nang le tshutshumetso ditsamaisong le ho kenngwa tshebetso hwa leano la Banka. Moko-tabo wa puo ena o malebana le mafapha a tshebetso a ka sehlohong a Banka.

Leano la tsa ditjhelete

Diphephetso tse tjametseng leano la tsa ditjhelete di ile tsa eketsaha selemong sena. Infoleishene e ile ya anngwa hampe ke dikगतello tse matla tsa tlhokahalo ya disebediswa tsa lehae qalong, le ke ho hola ho matla, ho tswellang pele hwa ditheko tsa oli tsa matjhabeng le tsa dijo. Ho tloha ka Mmesa selemong sa 2007, infoleishene e sa kenyetsang tswala ya mekoloto ya matlo (CPIX), e ile ya feta boemo bo ka hodimo ba moedi e behilweng wa diperesente tse 3 ho isa ho diperesente tse 6, mme e ile ya tswelapele ho nyoloha ho tloha nakong yeo. Ka Phupu selemong sa 2008, infoleishene ya CPIX e ne e fihletse boemo ba diperesente tse 13.

Komiti ya Leano la tsa Ditjhelete (MPC) e ile ya ela hloko ka mokgwa o tswellang hore ho ne ho se letho leo leano la tsa ditjhelete le neng le ka le etsa ho qoba kgahlamelo kapa ditla-morao tsa pele tsa diphephetso tsa ditheko tsa matjhabeng infoleisheneng ya lehae.

Leano la tsa ditjhelete le tlameha ho tsepama thibelong ya ditla-morao tsa pele hore di se ke tsa fetela ho nyoloheng hwa infoleishene ka kakaretso kapa ka ho pharalla. Hwa bohlokwa tabeng ena, ke taolo ya ditebello tsa infoleishene. Haeba leano la tsa ditjhelete le hloleha ho nka bohato ka tsela e nepahetseng, ditebello tsa infoleishene di keke tsa laoleha, mme di ka ba le tshwaetso tse mpe ho etsweng hwa ditheko le dipuisanong tsa meputso. Le hoja maqalong boholo ba kगतello infoleisheneng bo ne bo tswa mehloding ya ka ntle, hamorao tjena ho bile pepeneneng hore ditla-morao tsa boemo ba bobedi di bonahala ho feta. Selemong sena seo ho tlalehwang ka sona methoho ya infoleishene e ile ya hola ka tsela e tswelang: ka Phupu selemong sa 2007, infoleishene ya CPIX, ho ntshitswe dijo le mafura a makoloi, e ile ya etsa diperesente tse 5,0 ha ka Phupu selemong sa 2008 e ile ya nyolohela ho diperesente tse 7,4.

Hape, ho ile hwa e ba le mpefalo ditebellong tsa infoleishene. Karolong ya bobedi ya selemo sa 2007, phuphutso ya ditebello tsa infoleishene molemong wa Banka ke lekala la tsa diphuputso tsa moruo (Bureau for Economic Research) la Yunivesithi ya Stellenbosch, e bontshitse ditebello dine dile kahare ho meedi e behilweng, le hoja ho bile le ho tswa motjheng ka ho nyoloha ho honyane. Ho na ho etsahetse le hoja ho ne ho na le maemo a hloabaetsang a ditlaleho tsa dipalo tsa infoleishene. Leha ho le jwalo, boemo bo ile ba fetoha ka selemo sa 2008, ha ditebello di ne di phahama haholo mme di feta boemo bo ka hodimo ba moedi dilemong tsohle tse kenyeleditsweng nakong ya tjhebelo-pele. Mpefalo ena e dumellana le mekgwa e meng ya mebaraka e sebediswang ho bala ditebello tsa infoleishene.

Selemong se fetileng ho bile le dintlha tse mmalwa tse ileng tsa ama infoleishene mme tsa ba le tshutshumetso ho etsweng hwa diqeto tsa leano la tsa ditjhelete. Tsona di ne di kenyeletsa dintlha tse kahare le tse kantle.

Theko ya oli ya matjhaba e ile ya tswelapele ho kenya kगतello infoleisheneng ya lehae. Ditheko tsa oli di ile tsa anngwa ke ditlhoko tse matla tsa lefatshe ka bophara, ka ho qoholla, ho hola ho sekgahla hwa mebaraka ya meruo e hlahellang, haholo ya tikoloho ya Asia. Ditshitiso tse mmalwa tsa tlhahiso ya oli, haholo tse neng di tlišwa ke diketsahalo tsa dipolotiki dikarolong tse amehang le maemo a hloabaetsang a lehodimo, le tsona di ile tsa ama mmaraka wa oli. Ka hona theko ya oli e tala ya North Sea Brent e ile ya nyoloha ho tloha ka hodimonyana ho US\$50 barele ka nngwe ka Pherekong selemong sa 2007 ho fihlela bophahamo bo ka hodimonyana ho US\$145 barele ka nngwe ka Phupu 2008, pele e theoha dibekeng tsa morao-rao. Ditla-morao tsa theko ya oli ya matjhabeng le diketsahalo tse bileng teng sekgahleng sa phapanyetsano sa ranta le ditjhelete tse ding, di ile tsa etsa hore ho be le ho nyoloha ho phaellanang hwa ditheko tsa lehae tsa mafura a makoloi tse hakanyetswang ho R2,75 litara ka nngwe ho tloha ka Lwetse selemong sa 2007.

Le hoja ho ile hwa eba le ntlafalo kotulong ya poone ya lehae le maemo a lehodimo a matle, ha ho bapiswa, ditheko tsa dijo le tsona di ile tsa tswelapele ho kenya kगतello ho nyoloheng hwa infoleishene. Dintlha tse ileng tsa kenya kगतello e tswelang dithekong tsa dijo tsa matjhaba di kenyeletsa maemo a komello dikarolong tse ding le dithibelo tsa dihlahiswa tse romellwang ka ntle dinaheng tse mmalwa, tshebediso ya dijo tlhahisong ya mafura a makoloi (biofuels production), le ho nyoloha hwa ditlhoko tsa lefatshe ka bophara ho neng ho tlišwa ke kgolo e matla le tlhahiso e phahameng, ka ho kgetholoha, mebarakeng e hlahellang. Ho tsa lehae, dipakeng tsa Phupu selemong sa 2007 le Phupu selemong sa 2008, ditheko tsa dijo di ile tsa eba le seabo se ka ballwang ho dintlha tse 9,3 tsa diperesente ka kakaretso ho ya ho infoleishene ya CPIX e ka ballwang ho diperesente tse 4,1 ka kakaretso.

Dikगतello ho tswa dithekong tsa dijo le oli le tsona di ile tsa ama infoleishene lefatshe ka bophara. Le hoja tlhahiso e ne e theoha ka kakaretso boholong ba dinaha tse tswetseng

pele, leano la tsa ditjhelete le ile la tiiswa dinaheng tse mmalwa dikgweding tsa morao, e le ho nka bohato ka dikgatello tsa infoleishene tse phahameng.

Ho tloha maqalong a selemo sa 2008, sekgahla sa phapanyetsano sa ranta le sona se ne se qadile ho kenya ditshoso tjhebello-peleng ya infoleishene. Sekgahla sa phapanyetsano sa ranta se ile sa ikamahanya le diketsahalo tse mmalwa tse kenyeletsang ho eketseha hwa mokoloto wa kgwebisano le dinaha tse ding wa buka ya kgwebisano ya tse kenang le tse tswang, phepelo e fokolang ya motlakase, ho qojwa hwa ditlokotsi hwa nakwana lefatsheng ka bophara le ho feto-fetoha hwa dolara ya Amerika kgahlanong le ditjhelete tsa dinaha tse ding. Ha morao tjena, sekgahla sa phapanyetsano sa ranta se batla se matlafetse ho tloha maemong a tlase a ho feta. Ho nyoloha hwa ditumellano tsa meputso le hona ho ile hwa e ba tshoso e phahameng tjhebello-peleng ya infoleishene. Ditumellano tsa meputso, ho sa ntshuwa infoleishene, di ile tsa hola selemong se fetileng leha ka kakaretso di sale ka tlase ho sekgahla sa infoleishene, haholo-holo ha tlhahiso ya motho ka mong e kenyelletswa.

Dintlha tse ding tsa lehae tse nang le tshutshumetso infoleisheneng di ile tsa dula di le maemong a amohelang, mme di ile tsa se ke tsa e ba le seabo kapa tsa thusa maemong a infoleishene. Kamora nako e telekana, tshebediso ya dihlahiswa tse sebediswang ke malapa e ile ya bontsha ho amohela boemo bo tiisitweng ba leano la tsa ditjhelete ka mokgwa o totobetseng le hoja ho theoha hwa dikadimo tsa ditjhelete ke dibanka ho malapa, ho ile hwa e ba monyebe. Tlhoko ya disebediswa tsa nako e telele, ka ho qoholla, e ile ya amohela ho nyoloha hwa sekgahla sa tswala, se sa ntshang infoleishene. Diketsahalo dithekong tsa matsete, ka mokgwa wa ditheko tsa diabo tse tlase le maemo a tlase a mmaraka wa matlo, di ile tsa fokotsa kgatello e ka beng e hlahile ho tswa moruong wa malapa. Ho hola hwa tlhahiso, ho neng ho ka hakanyetswa ho diperesente tse 5 ka selemo, dilemong tse nne tse fetileng, ho bontshitse matshwao a ho fokotseha mme moruo o bonahetse o hola ka boemo bo ka tlase ho kgolo ya tlhahiso e ka fihlelwang. Leano la mmuso la ditjhelete tsa ona tse kenang le tse tswang le lona le dutse le tshehetsa leano la tsa ditjhelete.

E le ho arabela ditla-morao tsa diketsahalo tsena tsa tjhebello-pele ya infoleishene, boemo ba tsa leano la tsa ditjhelete bo ile ba tiiswa ka tatellano selemong se fetileng. Sekgahla sa tswala seo Banka ya Reseve e kadimang dibanka ditjhelete ka sona, se ile sa nyollwa ka dintlha tse 50 kamorao ho e nngwe le e nngwe ya dikopano tse nne ho tse tshelatseng tsa MPC tse ileng tsa tshwarwa ho tloha kopanong ya selemo e akaretsang. Ho tloha ha boemo ba leano la tsa ditjhelete bo ne bo qala ho tiiswa ka Phuptjane selemong sa 2006, sekgahla sa tswala seo Banka ya Reseve e kadimang dibanka tjhelete ka sona se ile sa nyollwa ka phaellano ya dintlha tse 500. Ka Pherekong selemong sa 2008, sekgahla sa tswala se ile sa tlohelwa se sa fetolwa le hoja tjhebello-pele ya infoleishene e ne e mpefetse hanyane. Nakong yona yeo, ditshoso tjhebello-peleng di ne di sa fetoha hakalo, empa MPC e ile ya hlahloba botebo ba ditshoso tsena mme ya bona hore di batla di fokotsehile hanyane. Leha ho le jwalo, hlahlobo e na e ne e se e fetohile kopanong e hlahlamang ka lebaka la diketsahalo tse ntjha tse hlahileng, tse neng di kenyeletsa tshoso e neng e tliswa ke tjhebello-pele ya kopo ya Eskom ya ho nyolla theko ya motlakase ka mokgwa o boima.

Kopanong ya yona ya morao-rao ya Phato selemong sa 2008, MPC e ile ya nka qeto ya ho tlohela boemo ba leano la tsa ditjhelete bo sa fetolwa. Komiti e ile ya fihlela qeto ya hore le hoja ditshoso tsa tjhebello-pele ya infoleishene di ne di ntse di le hodimo, botebo ba tsona bo ne bo batla bo theohile, haholo ha ho ipapisitswe le ho theoha hwa disebediswa tsa malapeng, ho hola hwa sekgeo sa tlhahiso ha e bapiswa le bokgoni ba moruo, le ditheko tse tlase tsa oli tsa matjhaba. Tjhebello-pele ya Banka ya infoleishene,

e ne e bontsha hore infoleishene e ne e lebeletswe ho fihlela sehlohlolong kgweditharong ya boraro ya selemo sa 2008, mme e qalelle ho theoha pele e kgutlela kahare ho moedi o behilweng kgweditharong ya bobedi ya selemo sa 2010.

Taba ya hore infoleishene e bile ka ntle ho moedi o behilweng ka nako e teletsana, e ile ya nkuwa ke ba bang ele letshwao la hore leano la tsa ditjhelete, la ho beha infoleishene dipakeng tsa meedi e behilweng, ka kakaretso ha lea ba le katleho. Ka kakaretso ho ya amoheleha hore boemo ba leano lena la infoleishene, e be bo feto-fetohang le maemo ele ho dumella ho tswa kahare ho moedi o behilweng haeba ho e na le maemo a tshohanyetso, a tswang kante ao balaodi ba leano la tsa ditjhelete ba se nang taolo hodima ona. Leano la rona le lona le dumella ho tswa moeding o behilweng tlasa maemo a tjena, ele ho qoba kgahlamelo e phahameng ha tlhahiso e ntse e fetoha. Leha ho le jwalo, ele ho qoba ditla-morao tsa mokgahlelo wa bobedi, ho bohlokwa hore ditebello di dule di le tlasa taolo. Ho hloleha ho ikamahanya ho tla etsa hore ditebello di tswe taolong ntle le qeya-qeyo, mme di eketse infoleishene ka sekgahla se fetang. Banka e ntse e itlama ho kgutlisetsa infoleishene kahare ho moedi nakong e amohelehang.

Ditshebetso tsa mmaraka wa ditjhelete

Banka e laola tjhelete e hlokaalang ya letsatsi le letsatsi mmarakeng wa ditjhelete, ele ho etsa bonnete ba hore ho kenngwa tshebetsong hwa leano la tsa ditjhelete ho ikamahanya le boemo bo behilweng ke MPC. Selemong se fetileng, tjhelete e hlokaalang ya letsatsi le letsatsi e ile ya behwa kahare ho moedi wa dibilione tse R6,6 le dibilione tse R14,7. Ho rekwa hwa ditjhelete tsa matjhaba mmarakeng wa phapanyetsano ya ditjhelete tsa matjhaba wa lehae, ho etsa hore ranta e teng kahara naha e eketsehe mme e tlameha ho ntshuwa ele ho etsa hore tlhokeho ya ranta mmarakeng wa ditjhelete e be teng. Tjhelete e teng kahara naha e ile ya fokotswa ka mekgwa e mmalwa, e kenyeletsang thekiso ya dipampiri tsa matsete tsa Banka ya Reseve ya Afrika-Borwa, ho reka le ho rekisa hwa dipampiri-tjhelete tsa matsete tsa nako e teletsana le ho eketswa hwa pokello ya ditjhelete tsa Mmuso tseo lefapha la tsa ditjhelete la naha le di bolokang Bankeng ele ho thusa phokotsong ya tjhelete e fumanehang. Ho feta moo, keketseho ya tjhelete ya pampiri le ya tshepe e setjhabeng, le yeo dibanka di tlangwang ke molao ho e boloka ele teng, le tsona di ile tsa fokotsa tjhelete e fumanehang.

Pokello le tsamaiso ya ditjhelete tsa matjhaba

Banka e ile ya tswelapele ho eketsa boemo ba gauta le matsete a ditjhelete tsa matjhaba tsa mmuso ho sa ntshuwa mekoloto ya matjhaba, ho tloha ho dibilione tse US\$29,8 mafelong a Phato selemong sa 2007 ho ya ho dibilione tse US\$34,3 mafelong a Phato selemong sa 2008. Ka nako e tshwanang, ditjhelete tsa matjhaba tsa mmuso, ho se ho ntshuwe mekoloto ya matjhaba, di ile tsa nyoloha ho tloha ho dibilione tse US\$27,4 ho ya ho dibilione tse US\$33,5. Ka hodimo ho ho bokella ditjhelete tsa matjhabeng, Banka e ile ya fokotsa boemo ba ditjhelete tsa matjhaba tseo e di kadimmeng ho tloha ho dibilione tse ka isang ho US\$3,2 mafelong a Phato selemong sa 2007 ho ya ho dimilione tse US\$896 mafelong a Phato selemong sa 2008. Tjhelete ya matjhaba e kolotwang e ile ya fokotswa ha ho ne ho patalwa karolo ya mekoloto e kopanetsweng ya matjhaba yeo ho neng ho dumellanwe ka yona ka selemo sa 2005.

Afrika-Borwa ke e nngwe ya dinaha tse mmalwa tsa mebaraka e hlahellang tse nang le mekoloto e hodimo ya kgwebisano le dinaha tse ding, ha ho bapiswa, ho bontshang bohlokwa ba hoba le boemo bo matla ba ditjhelete tsa matjhaba. Boemo ba ha jwale ba ditjhelete tsa matjhaba, bo beha Afrika-Borwa boemong bo batlang bo tshwana le ba dinaha tse ding tse ngata tse boemong ba yona lenaneng la mebaraka e hlahellang,

mme e boemong bo amohelehang, ka kakaretso, ba ditjhelete tsa matjhaba tse nkuwang di le boemong bo kgotsofatsang. Leha ho le jwalo, Banka ha e nke boemo ba hajwale ele bo hodimo ho feta kamoo ho amohelehang, mme e ka nna ya tswelapele ho bokella ditjhelete tsa matjhaba ka sekgahla se seng matla ha maemo a mmara a dumela.

Ntlafatso ya mekgwa ya tsamaiso ya ditjhelete tsa matjhaba ya Banka e bile taba e ka sehlohlolong dilemong tse mmalwa, ho ipapisitswe le kgolo ya boikarabello bo amanang le boemo bo hodimo ba ditjhelete tsa matjhaba. Ntlafatso ena e ile ya tswelapele le selemong se fetileng. Taba ya mantlha nakong ena yeo ho tlalehwang ka yona, e bile ho etswa le ho kenngwa tshebetsong ka mokgwa o tjhatsi hwa karolo ya kabo ya matsete, ho kenyeletsang ho balwa hwa mamello ya tlokotsi ka mokgwa wa dipalo ka ho beha pehelo ya ho fihlela boemo bo itseng ba tjhelete ka nngwe nakong e behilweng le tjhelete e beheletsweng ka thoko ho bebofatsa tsamaiso e sehlahlo ya ditjhelete tsa matjhaba. Ho ipapisitswe le diketsahalo tse, ho kenngwa tshebetsong hwa tsamaiso ya matsete ya kahare ho ile hwa thehwa, ele ho atamela mokgwa o dumeletsweng, o tjhatsi wa kabo ya ditjhelete tsa matjhaba matseteng.

Kabo ya tjhelete

Ketekelong ya letsatsi la tswalo ya dilemo tse 90 la Mopresidente wa mehleng Nelson Mandela kala 18 Phupu selemong sa 2008, Banka e ile ya ntsha ditjhelete tsa tshepe tsa di R5 tse dimilione tse hlano tse bontshang sefahleho sa mopresidente wa mehleng, ele sekgopotso. Ditokiso di ile tsa etswa ho aba tjhelete ena ya tshepe ya sekgopotso e kghethehileng diporovicing tsohle pele ho la 18 Phupu selemong sa 2008, ele ho netefatsa hore di ne di tla fumaneha naha ka bophara ka letsatsi la tswalo la Monghadi Mandela.

Tsela ya tefo ya naha

Ka Tihakubele selemong sa 2008, Banka e ile ya keteka selemo sa boshome ho tloha mokgwa wa ho patalana wa South African Multiple Settlement (SAMOS) o kentswe tshebetsong. Selemong sa 2008, ntlafatso ya mokgwa wa SAMOS e ile ya qalwa ho bebofatsa ho kenngwa tshebetsong hwa ho nehelana le ho patalana patalanong ya diabo mmarakeng wa ditjhelete. Mosebetsi o mong o ile wa qalwa ho hlahloba mokgwa wa patalano, le ho kenngwa tshebetsong hwa ona le ho o bapisa le ya dibanka tse ding tsa dinaha. Tsamaiso ya tswelapele ya kgwebo le yona e ile ya shejwa ka mokgwa o ikgethang ka selemo sa 2008. Patalano le phediso ya mekoloto pakeng tsa dibanka ke tsa bohlokwa tsamaisong ka kakaretso, mme Banka e ile ya kopana le bohle ba amehang ele ho fokotsa ditshitiso tse ka hlahang lefapheng lena.

Banka e ile ya tswelapele ho ntlafatsa bohlahlobi ba mokgwa wa ho patalana wa naha (NPS), e sa kena-kenane le tshebetso ya ona. Hona ho ne ho kenyeletsa ho ntshuwa hwa ditaello tse malebana le boitshwaro ba basebetsi ba mokgwa ona, le ba bang ba amehang ba fanang ka ditshebetsetso tlasa mokgwa ona wa ho patalana, o ileng wa kenngwa tshebetsong ka Tshitwe selemong sa 2007. Dipehelo tse kahare ho ditaello tse di reretswe ho etsa bonnete ba hore NPS e tshireletsehile mme e sebetsa ka ditshenyehelo tse tlase. Hape Banka e ile ya kenya letsoho hlahlobong ya mokgwa wa Continuous Linked Settlement ya ba ya sebetsa ele karolo ya patalano ya ditjhelete tsa matjhaba tsa banka ya dipatalano ya matjhaba (Bank for International Settlements).

Banka ka boemo ba yona ele mohlalobi wa NPS, e ile ya theha komiti ya keletso ya mokgwa wa patalano wa naha (National Payment System Advisory Body – NPSAB), yeo ditho tsa yona eleng baemedi ba bohle ba amehang mme ba bohlokomeding ba NPS.

Komiti ena e dumella dibanka tse hlahlojwang le dikgwebo tse ding tseo e seng dibanka, empa di nka karolo, ho theha mekgatlo e ka emelang ditaba-tabelo tsa ditho tsa yona ho NPSAB.

Botsitso ho tsa ditjhelete

Bokgoni ba mebaraka ya tsa ditjhelete lefatshe ka bophara bo ile ba behwa tekong e matla selemong se fetileng, kamorao ho ho ata hwa ditla-morao tsa diketsahalo tse mpe mebarakeng ya Amerika ya dikadimo tsa ditjhelete, thekong ya matlo, ho batho ba se nang bokgoni ba ho patala mekoloto e jwalo (sub-prime mortgage). Ka lebaka la thekiso ya mekoloto yeo ya boemo bo tlase, ditla-morao di ile tsa hlahella di pharaletse ho feta kamoo ho neng ho lebeletswe sethatong. Meruo ya mebaraka e hlahellang ka kakaretso, le Afrika-Borwa ka ho qoholla, e ile ya bontsha e na le bokgoni bo tsotehang nakong ena ya setsokotsane sa mathata mebarakeng ya ditjhelete. Ditla-morao Afrika-Borwa e bile tse sa totobalang, haholo di bonahetse ka ho ya hodimo le tlase ho matla hwa mmaraka wa ditjhelete le tlhahiso e monyebe e ileng ya latela naheng ya Amerika le dinaheng tse ding tse kgolo tse tswetseng pele.

Ele ho ela hloko bohlokwa ba metjha e tsitsitseng ya tsa ditjhelete, tshehetsong ya sepheo sa mantlha sa Banka, Banka e laba-labela ho hlwaya bofokodi bo ka bang teng kahara motjha wa ditjhelete le ho lekola ditshoso tse ka tlisang ditshitiso tshebetsong ya motjha wa tsa ditjhelete. Motjha wa tsa ditjhelete wa tsa lehae o ile wa fumaneha ele o tsitsitseng, ho ipapisitswe le ho hlahlojwa ka mokgwa wa tshebediso ya lenane la dipalo tse amohelehang, mme tse bontshang botsitso ho tsa ditjhelete. Mokgwa wa Banka o sa sebediseng dipalo, wa ho hlahloba boteng ba botsitso, karolong ya motjha wa tsa ditjhelete, ho ipapisitswe le dipehelo tse 12 tse thehilweng ke mekgatlo o bitswang Financial Stability Forum, tse ka sehlohong, tse bontshang botsitso ho tsa ditjhelete, di ile tsa bontsha boemo bo hodimo bo ikamahanyang le dipehelo tsa matjhaba le ditlwaelo tse ntle ka kakaretso.

Molao wa tsamaiso le bohlahlobi wa dibanka

Ele karolo ya mosebetsi wa yona wa bohlahlobi ba dibanka, Banka e ile ya tsepamisa maikutlo ditla-moraong tsa diketsahalo mebarakeng ya ditjhelete ya matjhaba lefapheng la dibanka. Mahareng a selemo sa 2007, Banka e ile ya kopa dibanka tse ding tsa Afrika-Borwa tse kgethilweng ho fana ka tlaleho e hlakileng mabapi le mathata a ka di hlahelang ele ditla-morao tsa ditshoso tse teng. Ho ile hwa fumaneha hore dibanka tsa lehae di ne di se kotsing e otlohileng mmarakeng wa dikadimo tsa ditjhelete, thekong ya matlo, ho batho ba se nang bokgoni ba ho patala mekoloto e jwalo, leha tse ding tsa dibanka tse nang le makala matjhabeng di ne di le kotsing e fokolang. Leha ho le jwalo, ditla-morao tse sa totobalang, jwalo ka ditjeo tse nyolohileng tsa kadimo ya ditjhelete dibankeng, di ile tsa iponahatsa.

Ho ipapisitswe le diketsahalo mebarakeng ya ditjhelete le diketsahalo tse ding tse kgethehileng dibankeng tse ding tsa matjhaba, Banka e ile ya bona ho le bohlokwa ho kenya tshebetsong mokgwa wa ho hlahloba ho amoheleha hwa ditsiane tse fumanehang dibankeng tsa Afrika-Borwa (South African banks' incentive schemes) selemong sa 2008.

Phetoho e kgolo molaong wa tsamaiso le bohlahlobing ba dibanka tsa Afrika-Borwa, e tlišitswe ke ho kenngwa tshebetsong hwa leano la Basel II kala 1 Pherekong selemong sa 2008. Tsela e ileng ya latelwa ho kenngweng tshebetsong hwa leano la Basel II ho ne ho ka kgethollwa ka ho batla boeletsi bo pharaletseng; dipatlisiso tsa ditla-morao tse mmalwa ka mokgwa wa tshebediso ya dipalo le ho etsa diteko dibankeng; ntlafatso ya

boemo ba melawana ya tsamaiso le bohlahlobi; le ho buisana le dibanka tsohle tsa Afrika-Borwa kgafetsa nakong tse behilweng. Molao wa dibanka o ntlafaditsweng wa selemo sa 1990 (Banks Act, 1990), le melawana e amang dibanka, hammoho le mokgwa wa bohlahlobi o lekotsweng botjha, di ile tsa kenngwa tshebetsong ka nako e tshwanang.

Banka, ka tshebedisano-mmoho le lekalana le sebetsanang le ditlolo tsa molao tsa ditjhelete le tsejwang ele Financial Intelligence Centre, e ile ya tswelapele ho lekola hore dibanka di ipapisa le melao e thibelang tshebediso ya tjhelete e seng molaong le ho fena tshebediso ya tjhelete ho tshehetsa boferekanyi. Ho feta moo, ka Phato selemong sa 2008, Banka e ile ya nka karolo mokgatlong o bitswang Financial Action Task Force o neng o reretswe ho lekola tshebediso ya tjhelete ke Afrika-Borwa twantshong ya tshebediso ya tjhelete e seng molaong, le ho fena tshebediso ya yona boferekanying.

Tshebedisano-mmoho matjhabeng

Tikoloho ya Afrika le Tikoloho e ka Borwa ho Afrika ya Ntshetsopele (SADC) e ntse ele dintlha tsa bohlokwa maitekong a Banka a ho aha dikamano matjhabeng, ha maano a ho fihlela boikopanyo ba tikoloho a ntse a ipha matla. Ha ha jwale, Banka e nkile boemo ba Bongodi ba Komiti ya Baokamedi ba Dibanka tsa Dinaha (Secretariat of the Committee of Central Bank Governors – CCBG) tsa SADC, mme e ntse e tswelapele ho tshehetsa ho kenngwa tshebetsong hwa merero ya CCBG. Tswelopele e kgolo e ile ya etswa dikomiting tse sebetsanang le mekgwa ya ho patalana, ditsebo tsa mahlale tsa dikh'omphuthara, meruo ya dinaha, bohlahlobi ba dibanka le ditaba tsa molao. Kgatele-pele e na e ile ya tlalehelwa komiti ya tsa ditjhelete ya Paramente, moo ho ananelwa hwa tumellano ya ditjhelete le matsete (Finance and Investment Protocol), eleng sebetsa sa bohlokwa ho ntshetsa pele kopano ya tikoloho ho tsa moruo wa SADC, eleng ho laba-labelwang.

Dikamanong tsa rona le dibanka le mekgatlo e kopanetsweng, maiteko a rona a ile a sekamela haholo keketsoeng ya ho nka karolo dikopanong tsa bohlokwa tse kang ya mokgatlo wa G-20. Bodula-setulo ba mokgatlo wa G-20 bo ile ba fuwa naha ya Brazil ho tloha ho naha ya Afrika-Borwa maqalong a selemo sena. Afrika-Borwa e ntse ele setho se sehlahlo sa kopano ena ya bohlokwa meruong ya mebaraka e tswetseng pele le e hlahellang. Taba-kgolo ya kopano selemong sena e ne e kenyetsa tlhodiisano lefapheng la tsa ditjhelete, ho kenya letsoho hwa mmuso ele ho kenyetsa batho bohle le matla a sa silafatseng tikoloho. Hodima moo, ka ho nka karolo e sehlahlo hwa ditho tsa kopano ena, ntshetsopele ya kaho botjha ya mekgatlo ya Bretton Woods e ile ya ba teng selemong sena, haholo ho ipapisitswe le ho shejwa hwa moedi o behilweng le ditjhelete tsa mokgatlo wa matjhaba wa tsa ditjhelete (International Monetary Fund – IMF).

Banka, ka lefapha la yona la kwetliso (SARB College), e ile ya tswelapele ho kenya letsoho kwetlisong tikolohong ya Afrika ka tshebedisano-mmoho le mekgatlo ya kwetliso ya matjhaba le dibanka tsa dinaha. Lefapha la Banka la kwetliso le ile la tshwara karolo ya thupelo, yeo e seng ya thuto ka ngollano, ya IMF e bitswang Financial Programming and Policies le thupelo ya dinaha tsa Afrika ya mathata a ka hlahang kantle. Lefapha la Banka la kwetliso hape le ile la tshwara kopano ya boemo bo hodimo ya ho tswa hwa matsete karolong ya Afrika ya sub-Sahara ka kopanelo le lekala la kwetliso la Banka ya Lefatshe (World Bank Institute).

Tsamaiso ya kahare

Bukana ya tlaleho ya selemo ya Banka (*Annual Report*) e ile ya abelwa batshwari ba diabo pele ho kopano ena. Thepa yohle ya Banka e bontsha ho nyoloha ho tloha ho dibilione tse R220 mafelong a Tihakubele selemong sa 2007 hoyo ho dibilione tse R300 mafelong a Tihakubele selemong sa 2008. Ho nyoloha hona ho bakilwe haholo ke pokello ya gauta

le ditjhelete tsa matjhaba tsa mmuso, mme e ile ya lefella haholo ke ho eketseha hwa pokello ya tjhelete ya mmuso, thekiso ya dipampiri tsa matsete tsa Banka, keketseho ya tjhelete e fumanehang setjhabeng le ditla-morao tsa ho hlahlojwa hwa boleng ba matsete a matjhabeng ho tlisisitsweng ke ho feto-fetoha hwa sekgahla sa phapanyetsano sa ranta le theko ya gauta. Diphetoho tse di iponahatsa ka ho nyoloha hwa bukana ya tshohanyetso ya gauta le ditjhelete tsa matjhaba e bitswang Gold and Foreign Exchange Contingency Reserve Account.

Phaello ya Banka, pele ho ntshuwa lekgetho, e ile ya eketseha ho tloha ho dimilione tse R2 907 selemong sa ditjhelete se fetileng, hoyo ho dimilione tse R3 475 selemong sa ditjhelete se fedileng ka Tlhakubele selemong sa 2008. Tjhelete e neng e lekanyeditswe ho sebediswa ke Banka bakeng sa selemo sena sa ditjhelete e ne e le dibilione tse R1,9.

Makala a mane a Banka eleng South African Mint Company, South African Bank Note Company, South African Reserve Bank Captive Insurance Company le Corporation for Public Deposits a ile a atleha ho fihlela ditaba-tabelo tsa ona selemong sena sa ditjhelete. Kamora ho hlahlojwa hwa ditlaleho tsa makala ke diboto tsa ona tsa botsamaisi, le ke bahlahlobi ba dibuka tsa ditjhelete ba kahare le ba kantle ho Banka, Banka e kgotsofetse hore dikgwebo tse di tsamaiswa ho ipapisitswe le ditaba-tabelo tsa tsona le ka mokgwa o motle wa ho tsamaisa dikgwebo. Ditlaleho tsa makala ana di tlalehilwe di kopantswe hammoho le ditlaleho tsa ditjhelete tsa Banka tlalehong ya tsa ditjhelete ya Bukana ya Selemo.

Diabo tsa Banka di ile tsa tswelapele ho rekiswa ka mokgwa wa nnehe-ke-o-nehe (over the counter share transfer facility), o ileng wa kenngwa tshebetsong kala 1 Mphalane selemong sa 2005. Ho tloha kala 1 Mmesa selemong sa 2007 ho isa kala 31 Tlhakubele selemong sa 2008, dikgwebisano tse 42 di ile tsa phethelwa ka katleho, mme di ne di emetse diabo tse 69 516.

Basebetsi ba Banka ba nkuwa ele batho ba bohlokwa haholo ke Banka. Mafelong a Tlhakubele selemong sa 2008, Banka e ne e na le basebetsi ba nako e telele ba 1 896 le ba 48 ba nakwana. Diperesente tse 7 tsa basebetsi ba Banka di ile tsa itokolla mosebetsing mme e ne ele palo e tlase haholo ha e bapiswa le diperesente tse 11 tsa lefapha la dibanka ka kakaretso. Ha ho shejwa teka-tekanano ya merabe mosebetsing ka kakaretso, Banka e hatetse pele ho tloha ho diperesente tse 43 tsa basebetsi ba batho ba batsho selemong sa 2000 ho isa ho diperesente tse 58 selemong sa 2008. Ka hona, Banka e atlehile ho fihlela le ho feta sephayo sa yona sa ho fihlela diperesente tse 50, ka kakaretso, tsa basebetsi ba batho ba batsho. Boemong ba bookamedi, diperesente tse 44 tsa dikgeo tsa mosebetsi di tlatsitswe ka basebetsi ba batho ba batsho ha ho lekantshwa le diperesente tse 18 ka selemo sa 2000. Ka kakaretso teka-tekanano pakeng tsa banna le basadi e ile ya ntlafala ho tloha ho diperesente tse 42 tsa basebetsi ba basadi selemong sa 2000 hoyo ho diperesente tse 47 selemong sa 2008. Banka e ikemiseditse hoba le diperesente tse 50 tsa basadi mekgahlelong yohle ya tshebetso ka selemo sa 2011.

Tsamaiso ya tshebetso ya basebetsi e ile ya shejwa ka mokgwa o ikgethileng selemong se fetileng. Taba ena e ile ya hlwauwa bukeng ya Banka ya bosupa ya selemo ya moralo wa teka-tekanano mosebetsing e romellwang lekaleng la tsa mesebetsi (*Seventh Annual Report on the Employment Equity Plan to the Department of Labour*) ele yona fela e saletseng morao e thibelang teka-tekanano mosebetsing. Komiti e ikgethang e ile ya thehwa ho etsa diphuputso tsa ho batlisisa le ho ikamahanya le tsamaiso ya tshebetso ya basebetsi ya boemo bo hodimo. Tlaleho e ile ya phethelwa mme ya ananelwa ke Komiti ya Banka ya Meputso (Remuneration Committee of the Bank).

Bankeng mona, re nka bophelo bo botle ba basebetsi ele e nngwe ya ditaba-tabelo tsa rona tsa mantlha ka basebetsi. Ka hona, re ntlafaditse le ho ntjhafatsa ditshebetso tsa ntlo ya kokelo tse tla thusa ho fihlela bophelo bo botle ba basebetsi. Karolong ya

tsamaiso ya lefu la HIV/AIDS, re phethetse teko ya ho sheba boteng ba lefu lena, ra etsa ditshwantshiso tsa sebayeng ele ho hlokomedisa basebetsi ka lefu lena, mme re kentse tshebetsong phano ya boeletsu le thupelo mekgahlelong yohle ya tshebetso Bankeng ka bophara.

Banka haesale e nka kwetliso le ntlafatso ele ntlha ya bohlokwa e ka sehlohong. Selemong sa ditjhelete se fetileng, Banka e ile ya sebedisa dimilione tse R33 kwetlisong, ntlafatsong, kabong ya ditjhelete bakeng sa ho ithuta hwa basebetsi le setjhaba, ho kenya letsoho letloleng la ntshetso-pele ya phano ya ditjhelete ho tsa thuto. Thupelo ya Banka ya baithuti ba sa tswa qeta yunivesithing (Cadet Graduate Programme) e ekeditse kamohelo ya baithuti ho tloha ho 10 selemong se fetileng hoya ho 17 selemong sa 2008. Lefapha la Banka la kwetliso le ile la theha setlamo le Yunivesithi ya Afrika-Borwa le lekala la Dibanka la thupelo la Afrika-Borwa ho fana ka lengolo la thuto le amohelang naheng ka bophara, le bitswang Advanced Diploma in Central Banking, le abuwang tlasa thupelo ya Cadet Graduate Programme.

Dithupelo le dikopano tse mmalwa tsa boemo bo hodimo di ile tsa lokisetwa ke lefapha la kwetliso la Banka bakeng la bohle ba tshwanelehang. Phutheho ya bobedi e tshwarwang ha nngwe dilemong tse pedi ya diphephetso ho baetsi ba leano la tsa ditjhelete mebarakeng e hlahellang (Challenges for Monetary Policy-makers in Emerging Markets) e ntse e hlophiswa mme e reretswe ho tshwarwa ka Mphalane selemong sa 2008.

Meralo ya ntshetsopele ya kgwebo e ile ya thehwa ka katleho mme mafapha ohle a bohlokwa a tsamaiso ya kgwebo a ile a behwa tekong. Banka hape e ntse e tswelapele ho kenya letsoho ho thehweng le ntlafatsong ya bokgoni ba ntshetsopele ya kgwebo bo tsitsitseng kahare ho lefapha la ditjhelete ka bophara, ho kenyeditswe le lekalana la tsamaiso ya tjhelete.

Ntlafatso phehlong ya motlakase wa tshohanyetso ele ho qoba tshitiso ya ho kgaoha hwa motlakase Ntlo-kgolo ya Banka, e ntse e tswelapele. Hape Banka e kene tshebetsong ya ho batlisisa mokgwa o motle wa tshebediso ya motlakase, o sa silafatseng tikoloho meahong ya yona. Tshebetso ena e tla fokotsa tshebediso ya motlakase le mafura.

Meralo ya mesebetsi e mmalwa e ntse e tswelapele makaleng ka ho fapana kahare ho naha ho etsa bonnete ba kabo ya ditjhelete e pharaletseng. Moralo o sisintsweng wa kaho ya lekala le letjha la Bloemfontein le dikatoloso tse pharaletseng le dintlafatso tsa lekala la East London di se di le boemong bo tswetseng pele. Ntlo e ntjha ya thekiso ya dijo lekaleng la Pretoria North e se e ntse e fedile. Ho feta moo, tora ya Cape Town (Cape Town Tower Block) e tla ntlafatswa mme lekala la Johannesburg le tla lokiswa ka mokgwa o moholo. Ntlo-kgolo, mesebetsi e meholo e reretsweng ho ntlafatsa disebediswa tse teng ka kakaretso e ile ya phethelwa. Yona e kenyetsa ho kenngwa hwa mealo e metjha, ntlafatso ya makoloi a yang mekatong e fapaneng ya Banka le tokiso ya mekgwa ya pheho ya moya. Ntlafatso ya tshireletso ya mollo le metjha ya paleho nakong dikotsi tsa tshohanyetso, le moralo wa ho bebofaletsa batho ba sa itekanelang mokgwa wa ho kena le ho tswa kahara moaho wa Banka.

Qetello

Diketsahalo tsa lefatshe ka bophara le tsa lehae di lebeletswe ho tswelapele ho tisa phephetso leanong la tsa ditjhelete selemong se tlang. Mebarakeng ya matjhaba phetophetoho e phahameng e lebeletswe ho tswelalla, mme kgolo dinaheng tse tswetseng pele e lebeletswe hoba monyebe hoya pele. Ka hoo, tjhebello-pele ya ditheko tsa dihlahiswa ke e sa hlakang mme hona ho fana ka mathata tshebetsong ya leano la tsa ditjhelete. Banka e tla tswelapele ho beha maikutlo a yona ho tliseng infoleishene tlase

kahare ho meedi e behilweng. Sepheo sa Banka e sala ele ho fihlela le ho boloka infoleishene ele tlase molemong wa kgolo ya moruo e tsitsitseng.

Dinakong tsa tlhokeho ya botsitso mmarakeng wa lefatshe wa ditjhelete ho bohlokwa le ho feta ho tswelapele ho ela hloko mokgwa wa patalano, mebaraka ya ditjhelete ya lehae le lefapha la dibanka ka ho qoholla. Kamora ho kenngwa tshebetsong ho atlehileng hwa leano la Basel II, Banka e tla tswelapele ho lekola dibanka ka mokgwa o sedi, ho sa ikamahangwa fela le ditla-morao tsa diketsahalo tsa lefatshe empa hape le ditla-morao tsa maemo a tiileng a kabo ya mekoloto ho malapa le dikgwebo, tse dikolotong.

Ntshetsopele ya basebetsi e tla nne e be e nngwe ya ditaba-tabelo tsa bohlokwa. Ho tla ba le ntshetsopele ya thupelo le ntlafatso ho ipapisitswe le moralo wa teka-tekanano mosebetsing (Employment Equity Plan). Kwetliso e tshwaneleheng ha se monyetla fela ho motho ya rupelwang, empa ho Banka ka kakaretso le moruo wa naha ka bophara.

Diteboho

Ke rata ho leboha Ofisi ya Mopresidente, Mmuso le Paramente ka tshehetso e ntseng e tswelapele. Banka e ile ya tswelapele hoba le tshebedisano e mofuthu le Lefapha la Naha la tsa Ditjhelete ka maano a dikomiti tse kopanetsweng. Ho feta moo, ke rata ho leboha Letona la tsa Ditjhelete le Motlatsi wa Letona la tsa Ditjhelete, Molaodi-kakaretso wa Lefapha la Naha la tsa Ditjhelete le basebetsi ba hae ka tshehetso le tshebedisano-mmoho tse ntseng di tswelapele.

Diteboho tse kgethehileng hape di lebiswa ho ditho tsa Boto ya Banka ka boitelo ba bona bo sa feleng matla ho etsa bonnete ba hore Banka e tsamaiswa ka mokgwa o nepahetseng. Ke amohela Monghadi Elias Masilela ya hlomamisitsweng Botong ele moemedi wa Mmuso. O kena dieteng tsa MoProfesara Vishnu Padayachee yeo nako ya hae ele setho sa Boto e fihlileng pheletsong ngwahola. Ke rata ho nka monyetla ona ho leboha MoProfesara Padayachee ka seabo sa boleng bo hodimo seo a bileng le sona Bankeng ka dilemo tse fetileng. Dikatlheho tse fihletswe, ha ho ne ho shebanwe le diphephetso tsa selemo se fetileng, di fihletswe ka lebaka la lerato le boitelo ba Batlatsi ba Mookamedi wa Banka hammoho le botsamaisi le basebetsi ba Banka. Ke rata hoba leboha bohle ka hoba le seabo mme ke dumela hore maikitlaetso ana a bona a tla etsa bonnete ba hore selemo se tlang se tla ba le katleho e fetang.